

Bartosz Łukowiak

Pojęcie apelacji i kasacji co do środka karnego w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe – glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 8.02.2019 r., IV KK 295/18¹

The concept of appeal and cassation regarding the matter of penal measure in proceedings in fiscal offenses and fiscal misdemeanor cases – commentary to the judgment of the Supreme Court of 8 February 2019, IV KK 295/18

Abstract

In the commented judgment, the Supreme Court took the view that the forfeiture of devices used for gaming machines imposed in the proceedings in fiscal offenses and fiscal misdemeanor cases does not constitute a penal measure, and therefore the cassation appeal against the ruling in the part regarding the penalty is not considered directed against forfeiture under extension of the scope of the appeal based on Article 447 § 2 of the Polish Code of Criminal Procedure. The paper presents arguments for this position to be considered erroneous and analyses the differences in the regulation of penal measures under general and fiscal criminal law and proposes the necessary legislative changes.

Keywords: *measures of appeal, scope of appeal, penal measures, forfeiture, fiscal criminal law*

Mgr Bartosz Łukowiak jest doktorantem w Katedrze Postępowania Karnego, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Polska, ORCID: 0000-0003-3993-2182, e-mail: bartosz.lukowiak@uwr.edu.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 6.09.2019 r.; data zaakceptowania do publikacji: 24.02.2022 r.

¹ LEX nr 2620257.

Streszczenie

W komentowanym orzeczeniu Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że wymierzony w postępowaniu w sprawie o przestępstwo skarbowe przypadek urzędzeń służących do gry na automatach nie stanowi środka karnego, w związku z czym kasacja wniesiona przeciwko orzeczeniu w części dotyczącej kary nie obejmuje rozstrzygnięcia dotyczącego przypadku w trybie rozszerzania zakresu zaskarżenia na podstawie art. 447 § 2 Kodeksu postępowania karnego. W pracy tej przedstawiono argumenty na rzecz uznania tego stanowiska za błędne oraz przeanalizowano różnice w zakresie regulacji środków karnych na gruncie powszechnego prawa karnego i prawa karnego skarbowego, a także wskazano propozycje niezbędnych w tym względzie zmian w ustawodawstwie.

Słowa kluczowe: *środki zaskarżenia, zakres zaskarżenia, środki karne, przypadek, prawo karne skarbowe*

„Uwzględniając regulację z art. 447 § 2 k.p.k.², mającą zastosowanie w postępowaniu kasacyjnym (art. 518 k.p.k.), w tym dotyczącym również spraw karnych skarbowych (art. 113 § 1 k.k.s.³), warto zaznaczyć (...) że rozstrzygnięcie kasatoryjne nie objęło wzruszeniem orzeczenia o przepadku urządzeń do gry na automatach, albowiem przepadek rzeczy, podobnie zresztą jak środek kompensacyjny, nie stanowi środka karnego”.

Komentowane orzeczenie zapadło w wyniku rozpoznania przez Sąd Najwyższy (dalej SN) kasacji wniesionej przez Ministra Sprawiedliwości – Prokuratora Generalnego. Organ ten zarzucił Sądowi Rejonowemu w B. naruszenie prawa materialnego, polegające na ustaleniu w drodze wyroku nakazowego wysokości jednej stawki dziennej grzywny, wymierzanej oskarżonemu skazanemu za przestępstwo skarbowe z art. 107 § 1 k.k.s., poniżej dolnej granicy wynikającej z art. 23 § 3 *in fine* k.k.s., a więc poniżej 1/30 części minimalnego wynagrodzenia za pracę. Co jednak równie istotne, zaskarżonym wyrokiem nakazowym orzeczono wobec oskarżonego także przepadek urządzeń służących do gry na automatach w rozumieniu art. 2 ust. 3 ustawy z 19.11.2009 r. o grach hazardowych⁴.

Z uwagi na to, że sąd *meriti* – najprawdopodobniej błędnie kierując się przy rozstrzyganiu sprawy karnej skarbowej przepisami dotyczącymi przestępstw pospolitych – ustalił wysokość jednej stawki dziennej grzywny na kwotę 10 zł, SN uwzględnił wniesiony nadzwyczajny środek zaskarżenia. W następstwie tego uchylił zaskarżony wyrok nakazowy w części dotyczącej kary i w tym zakresie przekazał sprawę sądowi wydającemu to orzeczenie do ponownego rozpoznania.

W uzasadnieniu tego judykatu najwyższa instancja sądowa stanęła na stanowisku, że w rozpoznanej przez nią sprawie karnej skarbowej zakresem zaskarżenia objęta była wyłącznie część dotycząca kary, albowiem art. 447 § 2 w zw. z art. 518 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. nakazuje uważać kasację co do kary za zwróconą przeciwko całości rozstrzygnięcia o karze i środkach karnych, podczas gdy – zdaniem tego sądu – kontrolowanym wyrokiem nakazowym nie orzeczono wobec oskarżonego żadnego ze środków karnych.

Ze stanowiskiem tym nie sposób się zgodzić. Opiera się ono właściwie na tym samym błędzie, który stanowił podstawę wniesienia kasacji, tj. niemal bezrefleksyjnym stosowaniu przepisów powszechnego prawa karnego do spraw rozpoznawanych w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe. Jedyna różnica polega na tym, że błąd ten doprowadził sąd *meriti* do naruszenia przepisów prawa materialnego, podczas gdy SN zasadniczo uchybił regułom postępowania. Podobnie jak art. 23 § 3 *in fine* k.k.s. zawiera autonomiczną regulację w zakresie wysokości jednej stawki dziennej kary grzywny grożącej za przestępstwo skarbowe, odrębną od tej wynikającej z art. 33 § 3 *in fine* Kodeksu karnego⁵, tak art. 22 § 2 k.k.s. (w odniesieniu do przestępstw skarbowych) oraz art. 47 § 2 k.k.s.

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1375) – dalej k.p.k.

³ Ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 859 ze zm.) – dalej k.k.s.

⁴ Tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 888 ze zm.

⁵ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.) – dalej k.k.

(w odniesieniu do wykroczeń skarbowych) przewidują niezależne od art. 39 k.k. katalogi środków karnych możliwych do wymierzenia sprawcy w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe.

Jedną z różnic pomiędzy przywołanymi przepisami dotyczy tego, że w powszechnym prawie karnym przepadek uznawany jest za środek reakcji karnej (środek penalny) *sui generis*⁶, który ustawą z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁷ został wyraźnie wyłączony z zakresu środków karnych, a następnie przeniesiony do odrębnego (niezależnego od tych środków) reżimu reakcji prawnej stosowanej obok lub zamiast kary⁸. Tymczasem zasadniczo tożsamy środek – m.in. pod względem nazwy, celów, funkcji i stopnia dolegliwości – na gruncie prawa karnego skarbowego stanowi jeden z możliwych do orzeczenia wobec sprawcy środków karnych (art. 22 § 2 pkt 2 i 4 oraz art. 47 § 2 pkt 2 k.k.s.)⁹.

Ustalenia poczynione na gruncie przepisów o charakterze materialnoprawnym należy przenieść na grunt przepisów postępowania, które wszak również częstokroć posługują się pojęciami środków karnych czy przepadku. Przykładem takiej sytuacji jest błędnie zinterpretowany przez SN art. 447 k.p.k., który – na zasadzie odesłania kaskadowego – ma w procesie karnym zastosowanie nie tylko w postępowaniu odwoławczym, lecz także w postępowaniu kasacyjnym (art. 447 w zw. z art. 518 k.p.k.) oraz w postępowaniach odwoławczych i kasacyjnych prowadzonych w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe (art. 447 w zw. z art. 518 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s.).

Przepis ten, będący wyrazem tzw. fikcjonizmu procesowego, wprowadza w § 1–3 specyficzne domniemania prawne, rozszerzające przedmiotowy zakres zaskarżenia wyznaczony treścią konkretnego środka odwoławczego¹⁰. Zgodnie z jednym z tych domniemań apelację (jak również kasację) wniesioną od części dotyczącej rozstrzygnięcia o karze sąd odwoławczy powinien traktować tak, jak gdyby dotyczyła ona również rozstrzygnięcia o środkach karnych. Mimo że przepis nie rozstrzyga, co należy rozumieć pod pojęciem środka karnego, nie powinno budzić zastrzeżeń, że zamiarem ustawodawcy było odesłanie w tym zakresie do terminologii z zakresu prawa materialnego (o czym mowa dalej). Za środki karne należy więc uznawać instrumenty uznane za takie przez ustawę karną. Na gruncie postępowania zwyczajnego kwestia ta nie nasuwa właściwie żadnych wątpliwości.

Problem pojawia się w kontekście postępowania w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, ponieważ wyrażony w art. 113 § 1 k.k.s. nakaz „odpowiedniego” stosowania przepisów dotyczących postępowania zwyczajnego (zasada subsydiarności) oznacza, że:

⁶ R.A. Stefański, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015, s. 351; Z. Sienkiewicz, [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2015, s. 306 i 323.

⁷ Dz.U. z 2015 r. poz. 396.

⁸ K. Szczucki, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, t. II, Komentarz. Art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 125.

⁹ Bez znaczenia dla dalszych rozważań pozostaje to, że w pewnych sytuacjach przepadek może również pełnić funkcję środka zabezpieczającego; por. art. 22 § 3 pkt 5 i art. 47 § 4 k.k.s.

¹⁰ Tak trafnie D. Świecki, *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2018, s. 135.

- 1) część z nich należy stosować w postępowaniu karnym skarbowym wprost (tzn. bez żadnej zmiany);
- 2) część z nich wprawdzie należy stosować w postępowaniu karnym skarbowym, ale w sposób zmodyfikowany z uwagi na specyfikę tego szczególnego trybu postępowania;
- 3) części przepisów – jako bezprzedmiotowych – w ogóle nie należy stosować w postępowaniu karnym skarbowym¹¹.

Bez wątplenia nie ma żadnych racjonalnych podstaw, ażeby w ogóle (w całości) wykluczyć stosowanie art. 447 k.p.k. w postępowaniu w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia skarbowe. Równocześnie nie jest możliwe jego zastosowanie w tych sprawach w sposób pełny (wprost). Wynika to chociażby z faktu, że procesowe prawo karne skarbowe nie przewiduje roli pokrzywdzonego czynem skarbowym (art. 113 § 2 pkt 1 k.k.s.), przez co materialne prawo karne skarbowe nie zna instytucji środka kompensacyjnego, o którym mowa w art. 447 § 3 k.p.k. Pozostaje więc jedynie rozstrzygnąć, na czym miałyby polegać owo odpowiednie stosowanie tego unormowania w postępowaniu w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia skarbowe.

Za niewłaściwe należy uznać stanowisko zajęte *implicitie* przez SN w głosowanym judykacie, że na potrzeby odpowiedniego stosowania art. 447 § 2 k.p.k. w postępowaniu w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe uprawniona jest zawężająca wykładnia pojęcia „środek karny”. Sposób ten sprowadza się do przyjęcia, że analizowany termin obejmuje tylko część środków wskazanych w art. 22 § 2 i art. 47 § 2 k.k.s., podczas gdy ich pozostała część stanowi desygnat użytego w art. 447 § 3 k.p.k. pojęcia „przepadek” – z uwagi na podobieństwo treściowe do środka nazwanego w ten sam sposób na gruncie powszechnego prawa karnego (na którego potrzeby zredagowano zasadniczą część przepisów Kodeksu postępowania karnego).

Wydaje się, że wykładnia przepisów postępowania nie uprawnia do tak swobodnej interpretacji przepisów materialnoprawnych, ponieważ o tym, do jakiej grupy (w praktyce – pod którą jednostkę redakcyjną w obrębie art. 447 k.p.k.) należy zaliczyć dany środek penalny, rozstrzygają właśnie przepisy prawa materialnego „obsługiwane” w konkretnym postępowaniu przez przepisy ustawy procesowej¹². Skoro ustawodawca karny skarbowy uznaje przepadek za środek karny¹³,

¹¹ G. Skowronek, [w:] *Prawo karnego skarbowe. Zagadnienia materialnoprawne, procesowe i wykonawcze*, J. Sawicki, G. Skowronek, Warszawa 2017, s. 317; szerzej J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964/3, s. 367-376.

¹² Jak słusznie przyjmuje Katarzyna Dudka, „(...) prawo materialne wpływa na zakres uregulowań prawa karnego procesowego, które powinno być doń ściśle dostosowane. W przypadku kolizji w interpretacji norm prawa materialnego i procesowego pierwszeństwo powinny uzyskać te pierwsze, chyba że z norm procesowych wyraźnie wynika co innego” (K. Dudka, *Wpływ prawa karnego materialnego na ustawową definicję pokrzywdzonego*, [w:] *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, red. Z. Cwiakalski, G. Artymiak, Warszawa 2009, s. 139; por. A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 59). Wydaje się, że jeżeli konkretne przepisy procesowe obsługują dwa różne rodzaje norm prawa materialnego, to kwestia owego dostosowania przepisów procesowych powinna być badana pod kątem norm materialnoprawnych obsługiwanych w konkretnym postępowaniu.

¹³ Przepadek traktowany jest w ten sposób również na gruncie powszechnego prawa o wykroczeniach; zob. art. 28 § 1 pkt 2 ustawy z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 2008 ze zm.).

zgodnie z regułą *lege non distinguente* nie sposób uważać, że na potrzeby stosowania konkretnej instytucji procesowej jednak nie ma on takiego charakteru. Wbrew zatem tezie wyrażonej w komentowanym wyroku SN zaskarżenie w drodze apelacji czy kasacji orzeczenia wydanego w postępowaniu karnym skarbowym w części dotyczącej rozstrzygnięcia o karze w sytuacji, w której zaskarżony wyrok zawiera również rozstrzygnięcie dotyczące przypadku przedmiotów albo korzyści majątkowej (ewentualnie ich równowartości), należy traktować tak, jak gdyby skarga dotyczyła również rozstrzygnięcia o przypadku.

W ustawie procesowej nie zdefiniowano pojęcia środka karnego. Jak jednak trafnie przyjmuje się w prawoznawstwie, definicja wyrażona w ustawie uważanej w danej dziedzinie za podstawową obejmuje swoim zasięgiem również inne akty prawne¹⁴. Rolę ustawy podstawowej wobec regulacji z zakresu prawa karnego skarbowego bezsprzecznie pełni Kodeks karny skarbowy, w związku z czym to treść normatywna właśnie tego aktu prawnego niejako „dopełniała” przepisy Kodeksu postępowania karnego stosowane w sprawie o czyn z art. 107 § 1 k.k.s.

Na fakt swoistego przenikania się obu tych ustaw przed laty trafnie zwrócił uwagę SN, który w jednym ze swych orzeczeń nakazał ustalać zakres znaczeniowy zwrotów użytych w art. 245 k.k. (tj. „świadek”, „biegły”, „tłumacz”, „oskarżyciel” i „oskarżony”) na podstawie „najbliższego systemowo aktu prawnego, jakim jest Kodeks postępowania karnego”¹⁵. Wydaje się, że zalecenie to należało zastosować również w analizowanej sytuacji, jednakże niejako „odwrotnie”, tzn. przyjmując, że zakres znaczeniowy zwrotów użytych w art. 447 § 2 k.p.k. powinno się każdorazowo ustalać na podstawie właściwej ustawy karnej, a zatem – w zależności od rodzaju rozpoznawanej w procesie sprawy – Kodeksu karnego albo Kodeksu karnego skarbowego.

Jedynie na marginesie warto zauważyć, że samo wydanie głosowanego orzeczenia, pomimo jego błędności, nie może dziwić. Wynika to z niekonsekwencji ustawodawcy w zakresie regulowania problematyki środków reakcji karnej w prawie karnym powszechnym oraz skarbowym, kiedy to zasadniczo tożsame pod względem treści instrumenty polityki karnej są nazywane czy klasyfikowane inaczej właściwie bez żadnego powodu¹⁶. Nie sposób zrozumieć intencji prawodawcy, który w 2015 r. wyłączył przypadek z katalogu środków karnych w prawie karnym powszechnym, a jednocześnie zaniechał tego działania w odniesieniu do czynów skarbowych oraz wykroczeń pospolitych. Okoliczności takie mogą w praktyce wręcz zachęcać organy procesowe do lekceważenia różnic – w istocie przecież sztucznych – pomiędzy poszczególnymi środkami karnymi (tzn. pospolitymi a skarbowymi), a przez to do

¹⁴ Tak trafnie M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017, s. 188; R.A. Stefański, *Wykładnia przepisów prawa karnego*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 487; zob. również § 148 załącznika do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 20.06.2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 283).

¹⁵ Wyrok SN z 8.04.2002 r., V KKN 281/00, OSNKW 2002/7–8, poz. 56, s. 51.

¹⁶ Na fakt wadliwego skonstruowania katalogu środków karnych w Kodeksie karnym skarbowym wskazuje również poddawane niemal powszechnej krytyce zaliczenie doń dobrowolnego poddania się odpowiedzialności; szerzej J. Sawicki, [w:] *Prawo karne skarbowe. Zagadnienia materialnoprawne, procesowe i wykonawcze*, J. Sawicki, G. Skowronek, Warszawa 2017, s. 121.

ich grupowania – tak jak uczynił to SN w głosowanym wyroku – wyłącznie pod względem treści, funkcji, dolegliwości itd.

Warto podkreślić, że powyższa teza nie dotyczy wyłącznie przepadku. Tożsama sytuacja ma miejsce w odniesieniu do środków związanych z poddaniem sprawy próbie (środków probacyjnych), które również raz uznaje się za tworzące niezależną grupę środków reakcji prawnokarnej (powszechne prawo karne), a innym razem – za należące do grupy środków karnych (prawo karne skarbowe). Tymczasem utrzymywanie różnic pomiędzy tymi aktami nie ma żadnego uzasadnienia merytorycznego i powoduje jedynie zamęt w działalności sądów karnych. *De lege ferenda* należy więc postulować dostosowanie regulacji karnoskarbowych do unormowań stanowiących ich odpowiednik (a często pierwowzór) na gruncie powszechnego prawa karnego. Pozwoliłoby to m.in. w sposób niezakłócony stosować właściwe przepisy procesowe, które co do zasady są przecież wspólne dla obu działów prawa karnego.

Bibliografia

1. Dudka K., *Wpływ prawa karnego materialnego na ustawową definicję pokrzywdzonego*, [w:] *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, red. Z. Cwiąkański, G. Artymiak, Warszawa 2009.
2. Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994.
3. Nowacki J., „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, *Państwo i Prawo* 1964, z. 3.
4. Sawicki J., [w:] *Prawo karnego skarbowe. Zagadnienia materialnoprawne, procesowe i wykonawcze*, J. Sawicki, G. Skowronek, Warszawa 2017.
5. Sienkiewicz Z., [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2015.
6. Skowronek G., [w:] *Prawo karnego skarbowe. Zagadnienia materialnoprawne, procesowe i wykonawcze*, J. Sawicki, G. Skowronek, Warszawa 2017.
7. Stefański R.A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015.
8. Stefański R.A., *Wykładnia przepisów prawa karnego*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011.
9. Szczucki K., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. II, *Komentarz. Art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015.
10. Świecki D., *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2018.
11. Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017.